

HORVÁTH J. ANDRÁS–NÉMETH ÁGNES

**BESZÁMOLÓ A MAGYAR
LEVÉLTÁROSOK EGYESÜLETE
2017. ÉVI
VÁNDORGYŰLÉSÉRŐL***

2017. JÚLIUS 10–12., MISKOLC

A Magyar Levéltárosok Egyesületének idei vándorgyűlésére 2017. július 10. és 12. között került sor a Miskolci Egyetem kampuszán. A külföldi vendégek vasárnapi fogadása után, hétfőn kora délután a hivatalos megnyitóval és köszöntőkkel kezdődött a program, majd a Dóka Kláráról elnevezett szakmai kitüntetések átadásával folytatódott. A díjakat azok a levéltári munkatársak kaphatták meg, akik a levéltárügy területén huzamosabb időn át, kimagasló szakmai munkát, elismerést érdemlő tevékenységet végeztek. A felsőfokú végzettségű levéltárosok részére adható I. fokozat egyik díját *Kellner Judit*, Budapest Főváros Levéltárának főlevéltárosa kapta, hosszú időszakon át – elsősorban a gyűjtőterületen, a segédletkészítésben és a bibliográfiakészítés területén – végzett, magas színvonalú, precíz és lelkiismeretes munkája elismeréséül. Az I. fokozat másik díjazottja *dr. Cseh Géza*, a Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárának főlevéltárosa lett négy évtizedes, mély hivatástudattal végzett, kiemelkedő minőségű levéltári munkájáért, valamint a Jász-Nagykun-Szolnok megye történetének kutatásában elért eredményeinek elismeréséül. A középfokú levéltárosok között kiosztható II. fokozatot szintén ketten kaphatták meg: *Gurzó Klára*, a Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltárának segédlevéltárosa, akinek hosszú időn át, különösen a levéltári kutatószolgálatban és az anyakönyvi munka területén nagy felkészültséggel végzett, segítőkész, eredményes és példamutató szakmai munkáját ismerték el; továbbá *Nagy Józsefné Ivanics Erzsébet*, a Magyar Nemzeti Levéltár Pest Megyei Levéltárának segédlevéltárosa, aki négy évtizeden át, mély szaktudással és nagy elkötelezettséggel végzett, példászerű és lelkiismeretes levéltári munkája, egyben egész szakmai életpályája elismeréseként kapta meg a II. fokozatot. A levéltárakban dolgozó nem levéltárosok számára alapított III. fokozatot *Németh József*, a Magyar Nemzeti Levéltár Vas Megyei Levéltára levéltári rendszerszervezőjének ítélték, közel három évtizeden át, magas szinten, szakmai elhivatottsággal és elkötelezettséggel, különösen a levéltári kiadványkészítés területén kifejtett innovatív és kreatív munkájának elismeréséül.

* *Ezúton köszönjük meg Ólmosi Zoltánnak, Bilkei Irénnek, Cseh Gergő Bendegúzának, P. Holl Adriennek, Zsidó Vilmosnak, Rácz Attilának és Hetényi Tibornénak, hogy munkájukkal hozzájárultak a szekciókeről készült összefoglaló megírásához.*

A Magyar Levéltárosok Egyesülete 2017. évi vándorgyűlésének első napján tartott, *Kenyeres István* MLE-elnök által levezetett plenáris ülésen a társadalom szolgálatában álló különböző közgyűjtemények, civil szervek és oktatási intézmények tapasztalatcseréjére került sor fél órás előadások keretében.

Elsőként *Barátné Hajdu Ágnes*, a Magyar Könyvtárosok Egyesületének elnöke számolt be az egyesületük 1935. évi megalakulása óta zajló tudásgazdálkodás, értéktartás terén elért eredményeikről. Rámutatott, hogy szakmájukban a társadalmi szerepvállalásra koncentráló programok, kompetenciafejlesztések, konferenciák már évek óta elsőbbséget élveznek. A legutóbb 2012-ben megtartott Országos Könyvtárügyi Konferenciát csupán néhány évente rendezik meg, amikor a stratégiaépítésben egy olyan pontra jutnak, amikor összegzésre, iránymutatásra van szükség, és amelyen egy-egy témát mélységében járnak körül. Az 1935 óta csupán ötödik alkalommal megtartott szakmai fórumot a „Könyvtárak a társadalom megújulásáért. Fejlesztés, fenntarthatóság, esély” címmel rendezték meg. A konferencián meghatározták az elkövetkezendő évek fő célkitűzését: eszerint a könyvtárak az információs, illetve tudástársadalom alapintézményei, az oktatás, a kutatás és az innováció háttérintézményei, és az egyre inkább teret hódító trend, az élethosszig tartó tanulás, továbbá a kultúra, a közművelődés és a közösségi találkozások színterei. Alapfeladattá kell válnia a társadalom minden tagja számára megszerezhető digitális műveltség biztosításának. Ezt követően az évente megtartott vándorgyűléseken a kitűzött irányvonal különböző aspektusait vizsgálták meg közelebbről.

A 2016-ban elindított stratégia, melynek jelmondata *Erős könyvtárak, felkészült könyvtárosok*, alapvetően határozza meg az eljövendő feladatokat, melynek egyik konkrét első lépését az idei vándorgyűlésük témamondatában röviden és velősen fogalmaztak meg: *Az élet minősége. Könyvtárosok a társadalom szolgálatában*. A célként megjelölt életminőség javítását a környezet adta kihívásokból és az ezekre választ kereső helyi stratégiákból formálják ki. A magyar célkitűzések szépen adaptálták a nemzetközi könyvtárügyben megfogalmazott trendet, ezt mi sem mutatja jobban, mint a szervezet (IFLA WLIC) idén augusztusban tartott wroclaw-i (Wrocław) konferenciájának központi gondolata: *könyvtárak, szolidaritás, társadalom*. Az idén 500. évfordulóját ünneplő reformáció egyik fő alaptétele is az olvasni tudás és az életminőség szintje közötti közvetlen kapcsolatra világít rá. Az ENSZ előtt is bemutatott 2014-es lyoni nyilatkozat – többek között – azt deklarálja, hogy az információhiány legalább akkora éhséget jelent, mint a nélkülözés többi fajtája, és ennek leküzdésében a könyvtáraknak szükségszerűen hatalmas a szerepük.

Az előadó zárszavában az MKE 2016-ban megkezdett öt éves stratégiáját mutatta be, melynek során új és innovatív szakmai kezdeményezésekre van szükség, a szakemberek ismereteinek és kompetenciájának erősítésére, továbbá a kihívásokra adott válaszok keresésének eredményeit, tapasztalatait, elképzeléseit a nyitottság és a társadalmi szolgálat jegyében a többi közgyűjteménnyel és a kulturális ágazat egész területével is meg kívánják osztani. A stratégia által meghatározott kulcsterületek számukban meglehetősen ambíciózusak, s a kulturális alapellátástól, a közösségfejlesztésen és tehetőség gondozáson át a könyvtárosok képzését és életpályamodelljét is magába foglalja. Az előadó hangsúlyozta, hogy az egyenrangú és innovatív társadalom biztosítékai az erős

könyvtárak és a felkészült könyvtárosok, hogy végül kimondhassák: ott fejlett a helyi társadalom, ahol könyvtári szakember dolgozik.

Az elmondottakból kiderült, hogy a könyvtáraknak valódi jelenléte és fontos szerepe van a társadalomban, szerepük megkönnyíti az emberek hétköznapijaiba való beépülését, így a kipróbált és bevált stratégiák levéltári adaptálása nagy segítség lehet a levéltárak társadalmi szerepének megújulásában.

Deme Pétertől, a Pulszky Társaság elnökétől a múzeumoknak a változó világ kihívásaira adott válaszairól tájékozódhattunk. Az elmúlt száz évben, de főképp az elmúlt néhány évtizedben, a múzeum definíciója a meglehetősen általánostól („közérdekű s tudományos, kulturális vagy művészeti szempontból értékes tárgyak gyűjteményének állandó kiállítása” – Révai Nagylexikon, 1916) egyre inkább egy több funkciós, a változó világ eszközeit mindjobban ki- és felhasználó intézménnyé vált. Feladatai folyamatosan bővülnek, kibontakoznak, valós és virtuális életünk hétköznapi részesévé igyekszik válni, szemben *az ősi, néhány tárgy egy félhomályos teremben* nézetével. Az előadó a 19. századi művészettörténész és múzeumi kurátor, *Alfred Lichtwark* egy frappáns idézetével szemléltette a múzeumok számára megfogalmazott változási kényszert: „Mindaddig, amíg a múzeumok kővé nem dermednek, változásokon kell keresztül menniük. Minden nemzedék új feladatokat fog számukra adni.”

Hazánkban az 1970-es évektől érzékelhetőek változások, amikor párthatározat (1974), majd törvény (1976) képében központi elvárásként nyilvánult meg a „közművelődés”: megvalósítására forrást is biztosítottak. A rendszerváltozás utáni évek adtak új lendületet az ágazatnak, a szakemberek – kényszerűségből vagy az új ismeretek hatására – új fogalmakkal és eszközökkel ismerkedtek meg: *marketing, public relations, civil szervezetek, nemzetközi együttműködések*, és kezdtek el használni azokat a szakterületükön. A fenntartók megváltozásával átalakult a finanszírozás, csökkentek a ráfordítások és még jobban érvényesült a költségvetési maradékelv. A szakma kreativitása és a társadalmi igények is új eszközök alkalmazását kényszerítették ki: modernebb, megújult kiállítások, új rendezvények jelentek meg, szakmai civil szervezetek és folyóiratok alakultak, megindult a digitalizáció, a figyelemfelhívás új eszközei léptek porondra. 1996-ban elindult a Múzeumok Majálisa és 1997-ben végre elfogadták a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről alkotott törvényt. A 21. század első évtizedében további szervezetek alakultak (Magyarországi Tájházak Szövetsége, Magyar Vidéki Múzeumok Szövetsége stb.), díjakat, elismeréseket hoztak létre, mint például a Pulszky-díjakat. 2002-ben egy rendezvénysorozatot szerveztek a magyar múzeumügy kezdetéről. 2003-ban meghirdették „a megújulás kényszerét”, amelynek következményei az állományvédelem fejlesztése, az Alfa-programok, a „Múzeumok mindenkinek” programok, a Múzeumok Őszi Fesztiválja voltak. Ezeknek a programok a mai napig működnek, és a megkezdett irány a fenntartók elvárásaival is találkozik. 2004 óta az Európai Unió támogatói pályázatok is új és rendkívül fontos kiegészítő lehetőségeket biztosítottak a finanszírozásban, ezek azonban jellemzően nem csak egy gyűjteményi területről szólnak, sok az átfedés a könyvtárüggyel és a közművelődéssel. A 2011 óta többször megváltozott fenntartói környezetből adódó bizonytalanság, és az egyre növekvő adminisztrációs teher erősen nehezíti a kitűzött célok megvalósítását. Az előadás fontos pontokat érintett, és jól vázolta a múzeumügynek az el-

múlt két évtizedben a kor kihívásaira adott – többségében sikeres – adaptációját, számos olyan elemre azonban nem jutott idő, ami meghatározza ennek a területnek a mindennapi életét és jövőbeni sorsát. A dolgozók béréről, az életpályamodell lehetőségéről, a régészettel kapcsolatos jogszabályokról, a műtárgyakról és a turizmus szerepéről talán csak egy későbbi, hasonlóan összeszedett és informatív előadáson tájékozódhatunk. Deme Péter végszavában ismét visszautalt Alfred Lichtwark örökérvényű szavaira, s felhívta a figyelmet, hogy időszerű lenne itthon is újradefiniálni a múzeum fogalmát.

Török András, a Fortepan fotóarchívumot kezelő Summa Artium Nonprofit Kft. igazgatója a civil szféra és a levéltárak együttműködésének tapasztalatairól tartott rendkívül képgazdag és szórakoztató előadást, amelyben a vándorgyűlés helyszínét köszöntve miskolci képekkel demonstrálta a Fortepan adatbázisát, beszélt alapításáról, felépítéséről és működéséről, kitért a civil szervezetek és a közgyűjtemények közötti kapcsolatra.

Az előadó értelmezésében a civil szervezetek a levéltárak számára a hidat képezik a társadalom felé, alapvetően nem kormányzati szervezetek (NGO), amelyek finanszírozása részben kormányzati jellegű, feladataik szerint viszont részben autonóm szervezetek (kvázi autonóm NGO-k, azaz QuANGO-k). Az igazi civil szervezetek létrejöttéhez és működéséhez Török szerint feltétlenül szükséges egy, a látomással rendelkező „szent örült”, valamennyi szervezeti és adminisztrációs tudás és/vagy háttér, illetve a társadalom szimpátiája. Ez utóbbi feltétlenül szükséges, hogy a civil szervezetek nagy hajtóerejét adó önkéntesek erejének segítségével fel lehessen építeni és működtetni egy ilyen gyűjteményt.

Feltette a kérdést, hogy mibe ütheti egy civil szervezet az orrát? Példái nyomán kiderült, hogy szinte mindenbe, és ami a Fortepant alapító és az eszmével rendelkező *Tamási Miklós* fotógyűjtőgető magánhobbijaként indult, „lopakodó aktivizmussá” alakult át, amely során feszegetik a törvényesség határait. Feltett célja, céljuk ugyanis, hogy példának okáért a múzeumokban ne lehessen pénzért árulni a köz tulajdonát képező és ott őrzött fotók másolatait. Fő törekvésük, hogy a Fortepan válogatott, online fotóarchívumként ingyenesen és önkéntesen tárja a társadalom elé közös kulturális kincseinket. Mivel a való világban élnek és boldogulnak ők is, a Fortepan a Summa Artium Kft. „virtuális alapítványa” lett, illetve a Creative Commons 3.0 szabványa segített ennek a szerzői jogi megvalósításában.

A Fortepan 2010. augusztus 20-án indult körülbelül 5000 képpel, amelyek egy részét Tamási Gábor lomtalanításokon gyűjtötte össze. Az időhatárok eredetileg 1900 és 1990 voltak, azonban ma már korábbi képeket is fogadnak, későbbieket azonban nem. A gyűjtemény földrajzi kereteit elsősorban Magyarország, a történelmi Magyarország, az Osztrák–Magyar Monarchia adták, mára azonban elfogadják magyar turisták bárhol elkészített képeit is. Az indulás az OSA Archívum támogatásával következhetett be, ekkor jelennek meg az első adományozók és önkéntesek is. A második évükben már keresési lehetőség volt a honlapon, megjelentek a családi adományozók, illetve végül el nem fogadott üzleti ajánlatokat is kaptak. A Budapest folyóirat díját is ekkor kapták meg. 2015-ben Budapest Főváros Levéltárával kötött megállapodás keretében mintegy 1500 Klösz-képpel bővült az online gyűjtemény, ez Török bevállása szerint hozzájárult

ahhoz, hogy a Fortepan kitörjön az addigi „cuki érdekesség” kategóriából és nagykorúvá váljon.

Török András előadásának levéltáros szemmel talán legérdekesebb része a fotók útjának bemutatása volt, amely néhány ponton – mondhatni – homlokegyenest eltér a levéltári gyakorlattól, szemlélettől. A fotó a Fortepan kezelésébe az adományozó útján kerül be. Ő lehet a fénykép eredeti tulajdonosa, de lehet a lomtalanítás során kincset kereső és találó szerencsés is, ezután az úgynevezett önkéntes tanácsadókhöz, illetve szkennelőkhöz kerül, majd a kurátorhoz, aki dönt arról, hogy kikerüljön-e az online felületre. Az eredeti képeket nem gyűjtik, digitalizálás után visszaadják a tulajdonosának vagy segítenek helyet keresni egy közgyűjteményben. Fontos megjegyezni ugyanis, hogy az online látható képek csak egy részét képezik a Fortepan gyűjteményének. A teljes adatbázishoz egy szerződés keretein belül csak az Index online médiumnak van hozzáférése. Felmerül a kérdés, hogy mi alapján születik meg a döntés a képek közzétételéről, születik-e valamiféle több szempontú (történeti, egyediségi, pótolhatatlansági stb.) értékfelmérés, értékmeghatározás? Török elmondása szerint egyszemélyi döntés születik, amit Tamási Miklós hoz meg egyfajta homályos értéket, a kép jelentőségteljességét („meaningful”) vizsgálva.

A Veszprém Megyei Levéltárral, a Sesselweis Orvostörténeti Levéltárral és a Jezsuita Levéltárral, a VÁTI-val, a Pannonhalmi Bencés Levéltárral, a BFL-lel és az Archive of Modern Conflict-tal állnak együttműködési kapcsolatban. Az előadás időpontjában a gyűjtemény 85 608 képet számlált, amelyből 3449 levéltárból került fel rá. Külföldön a Fortepan Iowa Project (University of Northern Iowa, Cedar Falls) kivételével Törökék legnagyobb sajnálatára egyelőre nem sikerült áttörő megállapodást kötniük. Az előadás végeztével Kenyeres István levezető elnök feltette a közgyűjteményi ágazatban számos vitát eredményező, és az előadás egészében jelenlévő kérdést: „Amit a közgyűjtemények őriznek, a közé vagy a közgyűjtemény?”

Horváth J. András szerteágazó szakmai kérdéseket felvető előadása a levéltárak és a 21. századi társadalmi kihívások területére kalauzolta el a hallgatóságot. Kezdeként rögtön leszögezte, hogy a levéltárak nem tudnak olyan sokrétűen és színesen megjelenni a társadalmi térben, mint a korábban elhangzott előadásokban szereplő szervezetek, mivel egyik fő tevékenységi körük a megmentésre érdemes iratok megmentése, s ezt számos esetben nehéz a nyilvánosság elé tární. Az előadó saját tapasztalata, hogy a magán- és személyes iratok gyűjtése során felmerült különféle gyűjtési módszerek közül sokat megkérdőjeleznek, hogy ez is egy közlevéltár feladata lenne-e? A tendencia egyre több levéltárban a pozitív válasz felé hajlik, és ezt az eredmények is igazolják. Felmerül így a kérdés, milyen társadalmi igények állnak előttünk a 21. században, mit kell teljesíteniük a levéltáraknak? Az előadó markáns véleménye, hogy a jelenlegi levéltári törvény alkalmatlan az iratértékelési és állománygyarapítási területen az iránymutató és szabályozó szerepére. Mind a levéltárosok gondolkodásmódjának, mind a jogszabályoknak teljes átalakuláson kell átesniük. Ehhez azonban előbb meg kell vizsgálni a levéltári gondolkodás múltját és adaptálódását a jelenkor igényeihez.

A levéltár szerepéről hagyományosan három fő felfogás létezik, amely egyben a levéltártörténeti periodizációt is jelenti. Legkorábban létezett az alapvetően jogbiztosító funkciót ellátó levéltár, majd a tudományos érdekeket képviselő történeti levéltár,

jelenleg pedig a mai igényekhez kapcsolódó egyfajta társadalmi levéltár megvalósítása a cél, amely az „emlékezeti” vagy a „kulturális-társadalmi, identitás” szerepét tölti be. Ezt a periodizációt fejleszti tovább Székely Iván, aki egy negyedik archívumi világgéppel egészíti ki a korábbiakat, ez a mai kor, a globális időszak fényében létrejött ún. posztkusztodialis paradigma, azaz a levéltár(i intézmény) nélküli levéltár. Felfogása szerint a jelenlegi maradandó értékű iratok, dokumentumok, információk nem feltétlenül a hagyományos levéltárakban őrződnek meg, a továbbiakban a levéltáraknak egy intézői, mentori, irányítói szerepe lesz csupán ezekkel kapcsolatban.

A jelenlegi helyzet általános jellemzésekor mindenképpen figyelembe kell venni Kecskeméti Károly – az előadó szerint némileg túlzó és egyoldalú – megállapításait, hogy a hagyományos levéltári rend ideje lejárt, a segédtudományokhoz és történettudományokhoz kötődő levéltárosságnak vége. Horváth J. András nem fogalmazott ilyen élesen, de a néhány szóban felvillantott mai levéltári munkák valóban rávilágítanak egyfajta hangsúlyeltolódásra az elmúlt száz évben megszokott rendhez képest. Ahhoz, hogy korunkban egy levéltár a társadalom elé tudja tární sajátosságait, mindennapi munkájával is igazodnia kell ahhoz: előtérbe került a digitalizáció, a technológia-vezérelt műveletek; fontossá vált, hogy a nyilvánosság elé a társadalom számára elfogadható és befogadható képet tárjon; míg az ún. hagyományos munkák (pl. rendezés, segédletkészítés) mind kisebb szeletét teszi ki a napi munkának.

Amennyiben a fenti megállapítások valóban helytállóak, akkor az előadó véleménye szerint a legnagyobb kihívást a levéltárak gyűjtőterületi tevékenysége jelenti, amelynek egyik legnagyobb kerékkötője a levéltári törvény ez irányú rendelkezései. A problémák mindegyike arra az általános következtetésre utal, hogy mivel a területi levéltárak nem rendelkeznek az adott területre vonatkozó teljes dokumentális vízióval, nem ismerik a keletkeztetett dokumentumok teljes körét, és nem tudják azt összefüggéseiben szemlélni, így a „beeső információk” alapján kénytelenek elvégezni az iratok értékelését, ami fragmentáltsághoz, esetlegességhez vezet, és valóban maradandó értékű iratok vesznek el, illetve fel sem fedezik őket. A jelenlegi német szakirodalom is foglalkozik azzal, hogy a levéltárak által jelenleg gyűjtött köziratok belső információtartalmi értéke kiürült, formalizálódott. Az értékkel rendelkező dokumentumok felfedezéséhez új viszonyulás, új módszertan vált szükségessé.

A nemzetközi levéltári tanács erre a folyamatra reagálva 2004-ben ajánlást adott ki a levéltári törvényalkotásról. Az ajánlás része, hogy megjelenjen a közfeladat ellátásának fogalma, ami Magyarországon megtörtént, értelmezése azonban folyamatosan vita tárgya. A javuló tendencia viszont kimutatható: kezd elterjedni a széles értelemben vett közfeladat értelmezése, ami a széleskörű, a társadalmi szervezetekkel való foglalkozást is magába foglalja. Másodrészt ajánlják, hogy a levéltárak támogassák a társadalmi térben elhelyezkedő szervezetekkel a kapcsolatok fenntartását, a keletkeztetett iratok gyűjtését. Magyarországon jelenleg még csak esetlegesen foglalkoznak az ilyen típusú szervezetekkel, még mindig létezik egy prioritási sorrend, amelyben a szűkebb értelemben vett köziratok elsőbbséget élveznek. Ennek az attitűdnek a megváltoztatása is szükségessé vált.

Az Európában elterjedt iratközpontú iratértékelési gyakorlat két útjával ismerkedhettünk meg röviden, amely megoldást jelenthet az új gyűjtési módszertan kialakí-

tásához. A Kanadai Nemzeti Levéltárban a 2000 óta bevezetett gyakorlat szerint *makroértékelést alkalmaznak*, amely során nem az iratokat, nem is az iratképző szerveket, hanem azok együttesét értékelik. Ez egyfajta, a levéltári gondolkodáson túlmutató fel-fogást igényel, aminek eredményeképpen külső szakembereket is bevonnak. A másik, a *dokumentációs stratégia*, amit az USA-ban alkalmaznak, illetve a német levéltárosok a kisebb levéltárakban igyekeznek gyakorlatba ültetni, és így egyfajta horizontális és vertikális sémát alkalmazva lényegre törőbb iratértékelést tudnak megvalósítani.

Befejezésül az előadó a levont következtetésekről és konkrét teendőkről ejtett szót, legfontosabbnak az országos és helyi jelentőségű iratképzők problematikáját elemezte. Mi a valódi különbség közöttük? Kísérletet kell tenni a nemzeti, országos jelentőség és a különféle lokális érdekkomponensek elkülönítésére, illetve meghatározására. Mindezek eredményeként pedig értékesebb gyűjtőterületi politika kialakítása a cél!

Borsodi Csaba, az ELTE BTK dékán-helyettese és történeti intézetének igazgatója „Új kihívások: a levéltáros-képzés átalakítása” címmel tartott előadása elején az elmúlt mintegy hetven év képzéstörténetét idézte fel. 1949-ben hozták létre a levéltáros egyetemi szakot. Ennek alapvetően két fő oka volt, a területi levéltárakban képzett emberekre volt szükség, s mivel az előző rendszer levéltárosait nagyrészt elküldték, új, latinul, németül tudó és olvasó szakemberek kiképzése még inkább szükséges volt. A képzés ekkori formája 1955–1956-ig tartott, ekkorra megfelelő létszámmra töltötték fel a levéltárakat, 1960-ig nem is volt igény újabb levéltárosok képzésére, s a szakma ezután is csak kisszámú szakembert igényelt, és az egyetemi képzési rendszer ezt követte. 1969 után, egészen az 1970-es évek végéig nagy tömegben képeztek levéltárosokat, elsősorban kiegészítő szakként, esti, levelezős képzésen. Az 1980-as években a levéltárvezetők is már mind levéltáros végzettségűek voltak. 1998 és 2005 között három különböző képzési rendszer is elindult, sajnos azonban egy teljes évfolyam sem tudott úgy végigmenni, hogy közben ne kezdődjön el egy új rendszer. 2005-re megtervezték a BA-képzést, idő hiányában azonban az MA-t nem, így alakulhatott ki, hogy a két képzési fokozat nem kapcsolódik szervesen egymáshoz. 2009 és 2017 között két évente átdolgozták a képzési rendet, mind a Magyar Nemzeti Levéltár, mind Budapest Főváros Levéltára szakmai véleményét kikérték, mivel az egyetem fontosnak tartotta, hogy a szakma kifejezésre juttassa, mire van szüksége a képzésben. Jelenleg a BA-n a történészhallgatók 50 kredit mennyiségű levéltáros órát hallgatnak, míg az MA nyújtja a teljesebb körű levéltárosképzést. A létszámstatisztikák alapján mind 2016-ban, mind 2017-ben három fő járt a mesterképzésre. A 2013-as szakértékelések után 2015-ben indult a legújabb képzési rend, ekkortól a levéltáros mesterképzés során a törzsképzés mellett háromféle specializációból választhatnak a hallgatók. A középkori és korai újkor specializáció a levéltárak feudális kori iratanyagára, a jelenkori specializáció a levéltárakban nagyobb tömegben lévő modern kori iratanyagokra, és az újonnan meghirdette információ és records menedzsment szakirány pedig az elektronikusan keletkeztetett iratanyagokra készíti fel a hallgatókat. Ez utóbbi nem volt népszerű, ezért a cél az, hogy levelező szakon hirdessék meg, úgy gondolják ugyanis, hogy lesz rá kereslet és érdeklődés.

A plenáris ülést követően került sor az idén első ízben megrendezett I. MLE Labdarúgó Kupára, amit nagy küzdelem után a BFL csapata nyert meg. Az estét az immár hagyományos fogadás zárta.

*

A vándorgyűlés második napján hét különböző szekció tartotta meg ülését, többségükben a tisztújítás is megtörtént. A *Nemzetközi szekció* – eltérően az előző évektől – ebben az évben *Ólmosi Zoltán* vitavezetésével német nyelven végezte munkáját, amelynek kiindulópontjaként *Willibald Rosner*, az osztrák egyesület elnöke, a Niederösterreichisches Landesarchiv igazgatója tartott vitaindítónak is tekinthető előadást az ausztriai önkormányzati levéltárak helyzetéről. A probléma általánosnak tekinthető nemcsak Ausztriában, hanem Európa nyugati felében is, ugyanis az iratvesztés óriási ezeknél a sokszor falusi iratörző helyeken, s mivel a levéltár működtetése a helyi vezetés felelőssége, a tartományi levéltárak sokszor csak tanácsokkal segíthetik ezeket a kis egységeket. A kis önkormányzati levéltárak munkatársai általában szakmailag képzetlenek, és a napi munkában kevéssé használható embereket helyezik oda. Olyan közösségekben pedig, ahol nincs helyi levéltár, még nagyobb az iratvesztés, mert a tisztségviselők rendszeresen hazaviszik az iratokat, amelyek része már soha nem kerül vissza a hivatalba. Olyan esetet is említett, ahol a polgármester házában egy ládában őriztek 16. századi okleveleket.

Willibald Rosner külön kitért az alsó ausztriai tartományi levéltár tevékenységére, amelynek során már 120 kisebb regionális iratörző hellyel kötöttek szerződést, ami a szakszerű tárolás, rendezés, állományvédelem mellett a képzésre is kiterjed. A közeli cél az, hogy minél több helyi levéltárat bevonja ebbe a körbe, ezáltal is segítve az iratok védelmét. Mivel egyes helyeken az iratok őrzését politikai kérdésnek tekintik, előfordult olyan eset is, hogy a választás után az új polgármester elutasította a további együttműködést a tartományi levéltárral. Az előadó a jövőt a kerületi/területi levéltárak létrehozásának a tendenciájában látta.

A vitaindítót követően világossá vált, hogy milyen éles a különbség a hajdani szocialista országok centralizált levéltári rendszere és az osztrák, német levéltári (irattári) helyzet között. A kialakuló élénk vita során a levéltári szakma számos kérdése terítékre került, amelyek közül az e-iratkezelés különösen érdekes választóvonalat jelent: Míg Ausztriában és Németországban az állami (önkormányzati) területen, így a levéltáraknál már általánossá vált az elektronikus ügykezelés, addig Európának innenső felén úgy teszünk, mintha már az lenne. Azaz az elektronikusan beérkező futó iratokat kinyomtatják, más szóval egyfajta „kettős könyvelés” folyik.

*

A *Forrásközlő szekció* a 2001. évi megalakulása óta idén a 17. tanácskozását tartotta „A reformáció magyarországi történetének levéltári forrásai a 16. századtól napjainkig” címmel, csatlakozva a reformáció 500. évfordulójához. A tanácskozást a megszokott, mintegy 35–40 fős érdeklődés kísérte. A szekcióvezető, *Óriné Bilkei Irén* röviden ismertette az MNL-ben az elmúlt évben, illetve jelenleg is folyó forrásfeltáró munkákat, amihez az első előadás is kapcsolódott. *Laczkovik György*, az MNL OL főosztályvezetője „A reformáció története, levéltári forrásainak feltárása az MNL-ben – az 1526 és 1570 közötti oklevelek adatbázisa” című előadásában ismertette az eddig elvégzett

munkát, és beszámolt a várható eredményekről. A legfőbb célkitűzésük, hogy online felületen jól kereshető adatbázist hozzanak létre. Az ésszerűség jegyében a megjelölt korszakban nem csupán a reformációval kapcsolatos, hanem minden iratanyagot feldolgoznak. 2017-ben levonták az addigi munka tanulságait, ami koncepcióváltást igényelt a további hatékony és szakmailag megfelelő eredmény eléréséhez.

Hudi József, a Dunántúli Református Egyházkerület Pápai Levéltárának vezetője „Reformáció- és egyháztörténeti kutatások a magyarországi református levéltárakban” című előadásában adott alapos tudománytörténeti és szakirodalmi áttekintést a református egyház levéltárainak iratanyagáról. A felmerülő problémák alapvetően a 16–17. századi szűkös forrásadottságokra vezethetők vissza, az életrajzi adatok és szolgálati idő információi sajnos meglehetősen töredékesek, esetenként pontatlanok. A további feladatok között az alap kutatások, forráskiadványok, digitalizálási programok szerepelnek. Összességében elmondható, hogy rengeteg olyan forrásfeltárási munka zajlik, aminek a következő évek, évtizedek kutatói látják majd hasznát.

A Forrásközlő Szekció mindig feladatának tekintette, hogy bemutatkozási lehetőséget adjon fiatal kutatóknak. Ez alkalommal *Világi Dávid*, a győri Ráth Mátyás Evangélikus Gyűjtemény vezetője „Rejtett (erő)források – kutatási lehetőségek az evangélikus gyűjteményekben” című előadásában ismertette alaposan a magyarországi evangélikus levéltárakban őrzött iratanyagot. A kutatók által ismert és használt irattípusok (pl. anyakönyvek, protocollum kötetek, gyülekezeti intézmények iratai) mellett olyanokra is felhívta a figyelmet, amelyeket soha senki nem kutat, mégis kiváló információtartalmuk lehet. Ilyenek például a háztartási iratok, amelyek között sok jogi vonatkozású irat, például adásvételi szerződés található.

Befejezésül *Sávoly Tamás*, a Veritas Történetkutató Intézet főlevéltárosa „A protestáns egyházak és a reformáció a Magyar Rádió egykori Archívumának írott dokumentumai között” című előadásában mutatta be a Rádió protestáns vallási műsorait.

A szakmai előadások után a Szekció tisztújító gyűlésén a leköszönő Bilkei Irén szekcióvezető helyére a tagság Laczlavik Györgyöt a szekció vezetőjévé, Sávoly Tamást pedig a helyettesévé választotta.

*

Az *Informatikai szekció* idei programja ebben az évben nem egy meghatározott téma köré csoportosított előadásokat tartalmazott, hanem a levéltári élet informatikai vonatkozású feladataira reflektáló különböző prezentációkat vonultatott fel.

Magos Gergely, az MNL Nemzetközi Kapcsolatok és Európai Uniós Projektek Igazgatóságának (MNL NKEUPI) projektkoordinátora az Európai Unió és a magyar kormány által támogatott, a „Közigazgatási Eljárásokhoz Kapcsolódó Levéltári Szolgáltatás Fejlesztése” kiemelt projekt céljairól és eddigi eredményeiről tartott előadást. Az előadó részletesen bemutatta, hogy a 2015 és 2019 között megvalósuló öt éves program keretében az MNL a *szolgáltató levéltár* gyakran emlegetett fogalmának jegyében törekszik a levéltárak adminisztratív terheinek csökkentésére, a levéltár közigazgatási funkcióinak erősítésére, az állampolgárnak és a kutatóknak nyújtott szolgáltatások fejlesztésére, a belső folyamatok racionalizálására és hatékonyságának növelésére. A nettó 2,63 milliárd Ft-os támogatással megvalósuló fejlesztéssel az ingatlan-nyilvántartási és építési ügyek, a hagyatéki, a jogszolgáltatási, az iskolai végzettséghez

kapcsolódó ügyek, a restitúciós ügyek, a külföldre küldött hiteles másolatok, valamint a cégek felszámolásával kapcsolatos ügyek válnak hatékonyabban intézhetővé. A projekt együttműködő partnerei az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóság, a miniszterelnökség és Budapest Főváros Levéltára.

Gerhard Péter, a BFL osztályvezetője az elektronikus iratátadások tartalmi és formai követelményeiről beszélt előadásában, konkrétan a 34/2016 (XI.30.) EMMI rendelet (formátumrendelet) céljait, előírásait, az átvétel eljárásrendjét, illetve az OASIS modell szerinti ún. „Benyújtott Információs Csomag” (SIP) felépítését és működését taglalta, ezen kívül bemutatta az eLev SIP-készítő alkalmazás működését is.

Koltai András, a Piarista Levéltár vezetője nagy érdeklődéssel várt előadásában az ARCA projekt aktuális helyzetéről számolt be. Ez a projekt egy ingyenes, nyílt forráskódú alkalmazásokra épülő, a Nemzetközi Levéltári Tanács támogatásával és az összes vonatkozó nemzetközi levéltári szabvány figyelembe vételével készülő levéltári nyilvántartó rendszer, amely alkalmas lehet kisebb levéltárak teljes törzskönyvi és szervnyilvántartásának vezetésére, azok összekapcsolására és mindenféle szabványos adatcserére is. Koltai az egyházi levéltárak nyilvántartásán keresztül mutatta be az ARCA működését, előnyeit és hátrányait is: ez utóbbiak közül érdemes megemlíteni, hogy a projekt fejlesztése Kanadában zajlik, így a magyar felhasználók visszajelzéseinek vagy fejlesztési igényeinek viszonylag kicsi a megvalósulási esélye. Mindenképpen megemlítenő ugyanakkor, hogy az ARCA magyar fordítása elkészült, a hazai felhasználók ingyenesen igénybe vehetik a nyilvántartó rendszer magyar nyelvű verzióját is.

Gruber Mihály, a Hadtörténelmi Levéltár levéltárosa a „Katonák a Gulágon” (www.katonakagulagon.hu) című adatbázist, illetve az annak elkészültéhez vezető rendkívül komoly diplomáciai, adatfeldolgozási, fordítási feladatokat mutatta be. Az interneten keresztül elérhető, több mint 66 ezer nevet tartalmazó adatbázis alapján bárki megkeresheti saját elhunyt hozzátartozóit, ismerőseit, falubelijeit, ami komoly segítséget jelenthet a 20. századi iratanyagot őrző levéltáraknak, de az állampolgároknak és a kutatóknak egyaránt.

Utolsó előadóként *Szattucsek Zoltán*, az MNL NKEUPI igazgatója az elektronikus archiválás általános modelljéről, annak nemzetközi kooperációban történt kidolgozásáról és a Magyar Nemzeti Levéltár ebben való részvételéről beszélt.

Az Informatikai szekció tagjai az ülés után szavazatszámoló bizottságot választottak, amely lebonnyoltotta a szekció tisztikarának megújítását. A titkos szavazás eredményeként a tagok egyhangúlag ismét *Breinich Gábort* választották szekcióelnöknek, helyettesének pedig *Cseh Gergő Bendegúzt*.

*

Az *Állományvédelmi szekció* minden évben igyekszik úgy összeállítani programját, hogy a levéltárosok számára is vonzó és érdeklődésére számot tartó legyen.

A 2016-ban és ebben az évben is a legnagyobb sajtóvisszhangot kiváltó állományvédelmi esemény a MNL OL Hess András téri részlegének kényeszerű elköltöztetése volt. *Czikkely Tibor* osztályvezető előadásából első kézből tudhattuk meg, milyen szakszerűtlenül, előkészítés és állományvédelmi szakemberek bevonása nélkül folytak egy ideig a munkálatok. Miután már a levéltári szakfelügyelet is a költözés körülményeit és

a dokumentumok károsodásait vizsgálta, vonták be az MNL OL állományvédelmi szakembereit. Szerencsére nem történt visszafordíthatatlan károsodás az iratanyagban, és a médiában megjelent álhírekre az előadó ezúton is reagált.

Mezei Zsuzsanna, a Vajdasági Levéltár főlevéltárosa a 2016-ban átadott új levéltári épületet mutatta be. Előadását az elmúlt egy év – fotókkal gazdagon illusztrált – tapasztalataira építette. Kiemelte a raktárak ablakaira felszerelt külső redőnyök nehézségeit és a nem megfelelően tervezett iratrendező helyiségeket. A raktárak azonban klimatizáltak, gördülőállványzatú fém polcos helyiségek megfelelnek a legújabb állományvédelmi követelményeknek is.

Kirics Márta, az MNL Baranya Megyei Levéltárának főrestaurátora egy 1806. évi térkép konzerválását és installálását mutatta be. A térkép restaurálásának legnagyobb nehézsége a rendelkezésre álló rövid idő volt, így a főrestaurátor csak a térkép tisztítását, és néhány részen történő kiegészítését, ragasztását tudta elvégezni, ezzel is demonstrálta azonban az állományvédelmi munka sokirányú szakszerűségét.

Nemes L. Ágnes, az MNL SZKK főrestaurátora, előadásában áttekintette az elmúlt negyven év restaurálási technológiáit. Bemutatta, hogyan és milyen restaurátori technikák, gépek, folyamatok avultak el, és melyek a jelen restaurátorainak lehetőségei az égetett iratok tekintetében. Egyértelműen a folyamatok reverzibilitására és az alkalmazott anyagok időállóságára hívta fel a figyelmet. A papíröntést, a kiegészítést és a japán papíros pótlást számos restaurált dokumentummal illusztrálta.

Az előadások után *P. Holl Adrien* szekcióvezető leköszönt, és azt követően megtartott tisztújításon az új szekcióvezető *Szlabey Dorottya* főrestaurátor, az MNL SZKK Állományvédelmi Osztályának helyettes vezetője lett, helyettese pedig *P. Holl Adrien*, a BFL főosztályvezetője.

*

Az *Oktatás- és tudománytörténeti szekció* ülésére a Miskolci Egyetem Selmec tanácsterem, történelmi miliőt idéző környezetben került sor. A téma a Nyitott Levéltárak idejű programsorozatához illeszkedett: *Gasztronómia a felsőoktatásban – egyetemi menzák*.

A rendkívül izgalmas előadások sorát *Draskóczy István* egyetemi tanár (ELTE BTK) kezdte meg „Só nélkül jó étket egy szakács sem csinált” című előadásával, ami igazodva a vándorgyűlés központi témájához, a só szerepét mutatta be a középkori és a kora-újkorai étkezéseknél. Ez az ásvány nélkülözhetetlen az élethez, embernek, állatnak egyaránt szüksége van rá. Az előadó rámutatott arra, hogy a középkorban és a kora-újkorban az emberek több sót fogyasztottak, mint manapság. Ennek az az oka, hogy ez a termék nem csupán ételízesítő volt, hanem tartósításra használták (hús, hal, zöldség stb.). A legfontosabb téli vitaminforrásnak a káposzta számított, így annak a tartósításához is felhasználták azt. Kevesen gondolnák, hogy a várakban a ciszternában tárolt víz tisztán tartásához szintén szükség volt sóra. Az előadó – elemezve az eltéréseket és hasonlóságokat – bemutatta a középkori és a kora-újkorai főúri, nemesi és paraszti étlap jellegzetességeit.

A második előadást *Molnár László*, a Semmelweis Egyetem Központi Levéltárának igazgatója tartotta „A Mensa Medica létrehozása a budapesti tudományegyetemen” címmel. Az első világháborút követő válságos időben a korábbi egyetemi diákjóléti in-

tézmények nem voltak képesek eleget tenni a sokszorosára nőtt igényeknek, így merült fel, hogy az orvoskar saját kari intézményt hozzon létre Collegium Medicorum, illetve az azon belül működő Mensa Medica elnevezéssel. Bár a kezdeményezés a tanári karból indult ki, a szervezésbe természetesen a hallgatóságot is bevonták. A célra sikerült megszerezni a karhoz közeli egykori dohánygyár épületét, de a lendületes szervezőmunkát előbb az infláció nehezítette, majd a proletárdiktatúra blokkolta. Ennek ellenére 1920 végén már 350 hallgató kapott ingyenes vagy féldíjas ellátást a menzán.

Hasonló témát érintett *Osváth Zsolt*, a Szent István Egyetem Entz Ferenc Könyvtár és Levéltár (SZIE EFKL) levéltárvezetőjének „A Mensa Academica a Szegedi Ferenc József Tudományegyetemen” címen tartott előadása. A szegedi Ferenc József Tudományegyetemen a Diákjóléti és Diákvédő Iroda részeként szervezték meg a – a Ferenc József Tudományegyetemen Szegedre kerülésével egyidőben (1921) – az Egyetemi Diákasztalt (Mensa Academica). Célja: „hogy a szétszórva étkező egyetemi hallgatókat egységesítse és nekik, önköltségen tápláló és egészséges ételmezést (egyelőre ebédet és vacsorát) nyújtson.” A menza az 1931–1932. tanévtől önálló diákjóléti intézménnyé vált. Az 1931. március 14-ei egyetemi tanácsülésen – elfogadták szervezeti szabályzatát is. Irányító testületei a Végrehajtó Bizottság és az Intézőbizottság voltak, élén választott tanárelnök – az egyetem valamelyik nagy tekintélyű és „szociálisan érzékeny” professzora (pl.: Buday Árpád, Kolosváry Bálint, Várkonyi Hildebrand) állt. A szegedi Ferenc József Tudományegyetemen működött Egyetemi Diákasztal (Mensa Academica) kutatásának elsődleges forrásai az Egyetemi Diákasztal (Mensa Academica) tevékenységéről szóló minden tanévben nyomtatásban kiadott jelentések.

Szögi László (ELTE BTK) c. egyetemi tanár a *magyar felsőoktatás aranykoráról* tartott szemléletes előadást, mondandóját öt témakör köré csoportosította: a hazai felsőoktatás intézményi hálózatának változásai az első világháborúig, a hallgató létszám növekedésének problémái, az egyetemi szemináriumi rendszer bevezetése (elitképzés, tömegképzés), vita az egyetemek jellegéről (egyszerre állami és egyházi) és az egyetemi hallgatók szervezetei, mozgalmi, az egyetemi élet átpolitizálódása az 1890-es évek után.

Zsidi Vilmos, a Budapesti Corvinus Egyetem Levéltárának vezetője az Oktatás- és tudománytörténeti szekció eddigi működését tekintette át.

A szekcióülés zárásaként került sor a szekció vezetőjének és helyettesének megválasztására, amelynek során Zsidi Vilmost szekcióvezetővé, Koltai Andrást, a Piarista Levéltár vezetőjét pedig szekcióvezető-helyettesé választották meg.

*

A *Levéltár-pedagógiai* szekció ülésén nagyszámú érdeklődő vett részt. Az első részben *Rácz Attila* szekcióvezető elnöklésével előadások hangzottak el, többségük a különböző levéltár-pedagógiai programokat, illetve az azokban szerzett tapasztalatokat mutatták be. *Apáti Anna Zita* főlevéltáros a Magyar Nemzeti Levéltárét, *Batalka Krisztina* főlevéltáros a BME Levéltárét, *Erős Krisztina* levéltáros az MNL Zala Megyei Levéltárét, *Lakatos Andor* levéltárvezető a Kalocsai Főegyházmegyei Levéltárét, *Pál Ferenc* levéltáros az MNL Vas Megyei Levéltárét. *Németh Ildikó*, az MNL Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltárának főlevéltárosa a módszertani problémákról számolt be.

Ezt követően *Veritékkel vagy észszel? – avagy a levéltár-pedagógiai munka szakmai és menedzseri aspektusai* címmel kerekasztal-beszélgetés keretében cseréltek eszmét az aktuális, illetve

a befejezett pályázatok tanulságairól. A pályázati pénzek elköltésén túl különösen az anyagi megvalósítás dilemmáira koncentráltak, kezdve a belépőjegyszedéstől a szponzorációig, az ingyenes programoktól az infrastruktúra fejlesztéséig, az eszközbeszerzésig. A koordinátor *Szabóné Maslowski Madlen*, az MNL Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltára levéltárosa volt.

Mindkét blokkot hozzászólások sora követte, amelyeknek csak a szekcióülésre szánt idő végegsége szabott határt.

A szekcióülés során Apáti Anna Zitát egyhangúlag megválasztották a Levéltárpedagógiai szekció szekcióvezető-helyettesének. A szekcióülésen nyolc fő csatlakozott szekciótagnak, így a szekció tagsága jelenleg 24 fő.

*

A *Gazdasági szekció* ülését mérsékelt érdeklődés kísérte, emiatt a tisztújításra sem kerülhetett sor. Először *Hetényi Tiborné*, a BFL gazdasági igazgatója ismertette a számviteli szabályváltozásokat, majd *Erdősiné Nagy Ilona* belső ellenőr számolt be a 2017-ben elfogadott jogszabályi változások hatásáról a gazdálkodásban, végül kerekasztal beszélgetést tartottak a 2016. évi ellenőrzések tapasztalatairól. A szekció életképessége a jelenlegi – a gazdasági terület csupán kis részét képviselő tagság miatt – megkérdőjelezhető vált, a levéltárigazgatók részéről meglévő érdeklődés miatt azonban levették a napirendről a kérdést.

A délelőtti szekcióülések után a jelentkező résztvevők fakultatív program keretében Sárospatakot, illetve Sátoraljaújhelyet keresték fel.

A harmadik napon a *Levéltárak és gasztronómia – a gasztronómia történetének levéltári forrásai* címmel folytatódott a konferencia, amit *Tilcsik György* MLE alelnök vezetett.

A plenáris ülés első előadója *Benda Borbála*, a Magyar Ferences Könyvtár munkatársa volt. „Étkezési szokások a magyar főúri udvarokban a kora újkorban” című monográfiájára alapuló előadásában a nem összefüggő források nyomán rendelkezésre álló információkból igyekezett megrajzolni a 17. század jellegzetes, nem csupán a főrendiek, de familiárisaik étkezési kultúrájának jellemző vonásait is.

A koraújkorban a források még elég hiányosak, nincs olyan egybefüggő forráscsoport, amelyből például egy főúri család étkezési szokásait rekonstruálni lehetne – hangoztatta. Gróf Batthyány Ádám udvaráról nagy mennyiségű iratanyag maradt fenn, de ez sem nyújt kellően részletes képet. A szóba jöhető források körében az *étrendek* alkotják az egyik legjobban megragadható csoportot, amelyekben azt olvashatjuk, hogy egy adott napon mit tálaltak fel ebédre, vacsorára. További forrásokat jelentenek a szakácskönyvek, a számadások, az élelmiszer-limitációk, a praebendás listák, a leltárak, egyéb irodalmi és történeti művek, levelezések, különféle civilizációs iratok, illemtan-könyvek és udvariassági elméletek.

A leggyakoribb, minden réteg esetében fogyasztott ételfajta ekkoriban a marhahús („tehénhús”) volt, míg baromfival és hallal jobbra az előkelők éltek. A ma oly gyakori disznóhús csak ritkán került az egykorúak asztalára.

Benda Borbála kutatásai során négy étrenddel találkozott, amelyek eltérő hosszúságúak és részletességűek voltak, s különféle társadalmi rétegek számára készültek. A

leghosszabb – 1623 és 1625 közötti – a csejtei uradalomé, amely a Nádasdy uradalmi levéltárban található. Ez egyben az egyik legértékesebb, mivel lehetővé teszi éves ciklusok vizsgálatát, továbbá a résztvevőket is felsorolja. Nem feltétlenül csupán a főúr, hanem szélesebb kör étrendje megtalálható benne. Ennek bemutatása során megtudhatjuk, hogy két-két tál ételt szolgáltak fel ebédre és vacsorára, s az utóbbi kisebb mennyiségű volt. Az ebédet szalonnás káposzta, illetve egy bizonyos fajta „túrós étel” alkotta. A káposzta roppant kedvelt volt, amit savanyítva minden rendű-rangú egész éven át fogyasztathattak. A túrós ételt összekevert túró, tojás, hagyma alkotta főzött állapotban, illetve aszalt túró. Vacsorára megjelenik a tehénhús pecsenye-változata, amely minden társadalmi réteg esetében előfordul, s négy főre mintegy másfél kilót számoltak. A különféle szósokhoz nem sajnálták a fűszereket, viszont a köret szót nem igazán ismerték ekkoriban. A káposzta és a borsó mellett a lencse alkotta a harmadik népszerű zöldségféléket. A kevés disznóhúsra inkább különféle „aprólékait” – körmöt, fejet, lábat – fogyasztották. Disznóvágás alkalmával az étrend persze mindig tartalmazott valamiféle disznóságot.

Főúri étkezés alkalmával akár tíz-húsz féle étel is feltaláltak: a jóllakásnál fontosabb volt a változatosság, ami egyszerre az étkező rangját is kifejezte. A borjúhús, pisztráng valamilyen lében úszva, avagy szósszal került asztalra.

A Nádasdy család familiárisainak, udvari nemeseknek 1650-ből fennmaradt étrendje három hónapot fog át, s feltehetően Sárváron készült. Ebédre maximum hat tál ételt tartalmazó fogásokkal találkozunk. Ezek körében viszonylag sok volt a baromfi. Bőjt alkalmával kerülhetett elő a hal, ami sokféle módon készült. Az európai gyakorlatnak megfelelően mifelénk is a 17. század második felében válik gyakorlattá az étel ízesítése vajjal. Az 1661-ből fennmaradt nem túl változatos kapuvári étrend az ott raboskodó törökök, valamint a molnárok számára készült.

Végül az 1603-ból származó Thurzó-féle – a 19. század végén már megjelentetett – főúri étrendet ismertette az előadó, amit a legalkalmasabbnak tartott egy főúri étkezés bemutatására, jóllehet csupán egy hónapnyi időszakot ölel fel. Ez az egyetlen étrend, amiből az ételek származási helye is kiderül. A tejtermékek a majorságból, a sokféle hal pedig a helyi halastavak bárkáiból származtak. Az előadó említést tett az 1690-ben Kolozsvárott kiadott első szakácskönyvről is, amit négy kéziratban lévő előző meg. Az italok vonatkozásában a bőséges borfogyasztást említette az előadó. A részegeskedéssel vádolt Batthyány Ádám például kb. hét liter bort ivott meg.

Ezt követően *Hidvégi Violetta* főlevéltáros (Budapest Főváros Levéltára), az intézményben megrendezett sörpartörténeti kiállítás kapcsán *A pesti sörfőzés nevezetes épületeinek levéltári forrásai* címmel tartott előadásában nem csupán a ma is jól ismert kőbányai cégek és sörfajták történeti előzményeit, de a ma már feledésbe merült, ám Pest és Buda belsőbb részein a 18–19. században működött serfőzőket és serfőzdék létesítmény-történeti érdekességeit is bemutatta a levéltár állományában található egykorú metszetek és a korabeli technológiát is érzékeltető tervrajzok felvonultatásával.

Az előadó a múlt év decemberében kapta meg a felkérést, hogy készítsen a levéltár eredeti dokumentumain alapuló sörtörténeti kiállítást, amely a heidelbergi városi levéltárnak az ottani serfőzés és -fogyasztás történetéről szóló, s a BFL aulájában felállított tablós kiállítási anyagához illeszkedik. Az összeállítás főként a *Pest város Építő és*

Szépfűző Bizottmánya adatbázisára (Hungaricana) alapult. A képileg is igen megkapó, illusztratív forrásokat – mint például a Dreher sörgyár 1869-es malátaaszalója – a sörgyárak ikonikus épületei alkotják. A cég az ekkor végrehajtott nagyarányú bővítés során egy öt kamrából álló malátarakttal, árpapincével, valamint kazánház-gépházzal alakította gyárjellegűvé üzemét. Ekkoriban már minden egyes funkciónak különálló épülete volt, amelyek a sörfőzés technológiai folyamatához igazodva helyezkedtek el. A kiállításon szereplő tervek kiválogatása során az iparági fejlődés ívének felvázolására, s az illusztratív jellegre helyezték a hangsúlyt. A kiállítás ebből a szempontból egyik legfigyelemre méltóbb darabját Feszli Frigyes – Dreher Antal megbízása alapján készített – új istállóterve képezi. A pesti Vigadó tervezője – mint megtudtuk – családi öröklés révén jutott Kőbányán birtokhoz, s vált érdekeltté a környék fejlesztésében is. Az impozáns épület tervrajzán ökor-karámok és lóistállók, valamint szolgálati helyiségek szerepelnek. Az egyik leggazdagabb forrásbázist – a levéltár állományát tekintve – a székesfővárosi tanács építési ügyosztályának tervtári irataiban található 1873 utáni iratanyag, pl. Sorg Antal átalakítási tervei alkotják. Számos dokumentáció marad fenn az időközben Dreher-Haggenmacher céggé alakult vállalat 1935 és 1944 közötti építkezéseinek különféle létesítményeiről. Az idők során nemcsak a két sörgyár, de a két család sorsa is összefonódott: Dreher Jenő ugyanis Haggenmacher-lányt vett feleségül. A cég profilja – mutatott rá az előadó – egyébiránt rugalmasan alkalmazkodott a megcsönkített ország korlátozott lehetőségeihez: az istállózott tehenekre mintegy „rátelepült” egy csokoládégyár, fonodát alakítottak ki, bővítették a malátagyárat, amely utóbbi exportlehetőségeket is biztosított. A gőzfürdők, népjóléti épületek tervei pedig arról tanúskodnak, hogy Dreher Jenő megfelelő életkörülmények biztosítását is fontosnak tartotta munkásai számára.

A Budapesti Műemléki Felügyelőség fondjában, a tudományos dokumentációk között lelhető fel a szintén Kőbányán található Havas-villa, amely később a sörgyár irodaépülete lett. Havas József tanácsnok és felesége az 1830-as években vásárolta meg az itt lévő szőlőbirtokokat, s piacra került termékeik között – francia minta nyomán – feltehetőleg konyakot is készítettek. A telket 1859-ben Perlmutter Jakab szerezte meg, aki sörgyárat kívánt ott létesíteni, amit egy év múlva Diescher Antallal megépíttetett. (A dokumentáció a kiállítás készítése során vált ismertté.) Dreher Antal tőle vásárolta meg 1862-ben, s a század második felében kiépült a Dreher-birodalom. A cégalapítónak eredetileg Schwechatban és Prágában volt sörgyára, de Kőbányán is kedvező lehetőségeket látott. Az itteni hatalmas egybefüggő pincerendszer keltette fel az érdeklődését, amely a 18. századtól folyó nagy pesti építkezésekhez szükséges kőbányászás nyomán jött létre, és a pesti polgárok használták bortárolásra. Az 1870-es években benyomuló filoxéra azonban eltüntette a borászatot, s helyébe a sörgyártás lépett.

Borsody-Bevilaqua Bélának a magyar serfőzés történetét bemutató művéből egyéb előzmények is megismerhetők. Eszerint a Münchenben tanult Schmidt Péter ecet- és pálinkafőző mester 1841-ben kapott pesti polgárjogot. Technológiai ugrást jelentett, amikor a korábban alkalmazott felső erjesztésű sörről az alsó erjesztésűre tértek át, amely hosszabb ideig készült, ám hosszabb ideig volt eltartható. A meg nem valósult Pest városi elképzelések közül való az eddig lappangó Trettner József és Márk György promontori serfőző mesterek 1793-ból származó beadványa, amelyben Pest város

működő serfőzdéje mellé (a mai Újvárosháza telkén) egy másikat kívántak építeni. A Krauß János impozáns tervezetéhez csatlakozó műleírás száz helyiség pontos funkcióját tartalmazza: serfőzde, hűtővel, főzőüstökkel, serfőzőlegény szobája, pálinkafőző, malátamalom, istállók, malátatergető, vendéglő és vendéglős szobája teszi érzékletesé a koncepciózus elképzelést. Bár ezt az elgondolást a Tanács elvetette, 1815-ben Zitterbarth János Mayerffy Xavér Ferenc serfőző mester megbízásából a korábbi helyszínre, a mai Garibaldi utca – Duna-part – Kossuth Lajos tér által határolt területre, készíti el dokumentációját, amelynek reprezentatív homlokzati terve egy ízléses klasszicista lakóépület formáját mutatja. Mindezek – az egyszerre ipar-, művészet-, építészet-, művelődés-, és várostörténeti vonatkozások – érzékletesen dokumentálják az egykori Pest övezeteinek funkcióváltozásait.

Katona Csaba, az MTA BTK Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa lendületes és színes előadásban tárta a hallgatóság elé a 19. századi Balatonfüred fürdőhelyé és ezzel párhuzamosan közösségi színtérré alakulásának jellegzetes, ám kevésbé ismert vonásait. A hosszú évek kutatási eredményeire épülő, a szűkös nyilvántartási adatokat narratív forrásokkal kiegészítő, élénk stílusú előadás az akkor és ott jelentek társadalmi és személyes, emberi megnyilvánulásainak a korabeli morált tükröző, ám ma már sokszor derűt keltő vonásainak felvillantásával ragadta magával a hallgatóságot.

Sári Zsolt muzeológus, a szentendrei skanzen tudományos igazgatója „Múzeumi attrakció és ami mögötte van – vendéglátástörténeti kutatások lehetőségei és eredményei a Skanzenben” című előadásában átfogó képet adott az intézmény meghatározó vonásairól. Az intézmény – mint megtudhattuk – mintegy 60 hektáron, nyolc tájegység anyagát tárja az érdeklődők elé, s 300 áttelepített, illetve hiteles másolatként felépített épület, 30 ezer műtárggyal igyekszik kielégíteni az évi mintegy 200 ezer látogató érdeklődését.

Vendéglátástörténeti vonatkozásokat érintve az előadó utalt a jászárokszállási fogadó rekonstruált épületére, amely új elemét képezi az intézménynek. Mostanában telepítették át az egykori Vidámpark 1911-ben épített dodzsemcsarnokát, amit a fogadó melletti portán helyeznek majd el. Ennek szomszédságában található a Mádi borozó rekonstruált épülete, továbbá a mezőhegyesi vasútállomás másolata, s abban egy resti. Építés előtt áll az erdélyi épületegyütteshez kapcsolódóan egy csíkszentmihályi kocsmák és bolt, továbbá a jelenleg még kiválasztás előtt álló városi kávéház. Az intézmény tudományos tanácsának határozata alapján a hagyományos paraszti–falusi építészet mellett a városi kultúra bizonyos szegmenseinek is helyet kell kapniuk a múzeumban. Ennek megfelelően megépítenek – kávéházzal együtt – egy városi utcacsort.

Az előadó ezek után a felhasznált forrásokat és tárgyakat mutatta be. Ezek körében említette a megkerülhetetlen néprajzi eszközöket, mellettük interjúk, résztvevő megfigyelések, különféle képi anyagok elemzése, szak- és szépirodalom, történeti kutatási eredmények és írott források (térképek, épülettervek, periratok, hagyatéki leltárak, tárgyak, étlapok, itallapok) fontos elemei a két nagy tematikai egységet érintő kutatásnak. A két irányú kutatás elemei: a *kocsmák világa* és a *vasúti pályavendéglők*. Utóbbiak körében a jászárokszállást, mint múzeumi attrakciót kívánják bemutatni. A jelenleg is működő étterem eredetije a 19. század első feléből való.

A másik érdekes vendéglátástörténet objektum a felföldi mezőváros tájegységében található Mádi borozó. Az épület rekonstrukció, eredetileg kéttraktusú lakóház volt; az első épületrészt Klein Mózes zsidó kereskedő bérelte, bolttal és kétszobás lakással, míg a pincében kocsmá működött. A hátsóban lakott a keresztény ingatlanulajdonos. Itt kocsmatörténeti kiállítás található a témát érintő eszközökkel. De mi is volt valójában a korabeli kocsmá? – tette föl a kérdést az előadó. Ez az intézmény évszázadok óta a társas együttlét sajátos színterének számított. Nem feltétlenül menthetetlen alkoholisták gyülekezőhelye, hanem olyanoké – hallhattuk –, akik egyszerűen jól akarják érezni magukat „a jelen meghatározott keretei és rekvizitumai között”. A történeti források legelsőként egy bizonyos Kopasz Péter esztergomi fogadóst említenek 1279-ből. A levéltári kutatásokra épülő feltáró munkák nyomán új távlatok nyílnak meg a múzeum számára is. Az egyik legfontosabb tematikai egységet a múzeum számára a kocsmáépület vizsgálata, a kocsmá üzemeltetés módja képezi. Szóbeli hagyomány és írásos források is rendelkezésre állnak a rekonstrukció megvalósításához. A vakbormérés titokban működtetett bormérést jelentett, de ismert a kurtakocsmá, a 6, 10, 12 krajcáros kocsmák, valamint a butellás bormérés is, amely az 1888: 35. tc. alapján bizonyos összeg lefizetésével egész évben lehetővé tette a termelő számára zárt palackban a bor értékesítését; a száraz kocsmá pedig a sör árusításának tilalmát jelentette.

A múzeum új bejárati épületéhez a mezőhegyesi vasútállomás restijének rekonstrukcióját használták fel az eredeti épületkiosztásnak megfelelően. Ehhez kapcsolódott a skanzen-vonat 2,1 km hosszú pályája. A múzeum területén, amely Európa leghosszabb múzeumi vasúti pályája, egy 1930-as Ganz-Jendrassik-féle dieselmotorkocsi üzemel.

A modern-kori néprajz fontos felismerése, hogy a vasút – különösen a századforduló időszakában – fontos szerepet töltött be a magyar vidék társadalmának formálódásában. A századfordulón nagyjából 1500 vasútállomás, 1912-ben 116 pályavendéglő működött, I–III. oszt. besorolással. A rekonstrukciókhoz sokat segített a MÁV levéltári anyaga, az 1870-es évektől készített títustervek tanulmányozása. Ám restiket magánvasúttársaságok is üzemeltettek, amelyek a korábbi csárdák szerepét vették át.

Érdekes kérdés a képi források elemzése: a képzőművészeti alkotások, valamint a 19. század végétől már a fotográfia is hasznos információkat nyújt a tárgyi világ bemutatásához. A képi források kapcsán az előadó Weinstock Ernőnek, a két háború közötti képeslapkiadás egyik legjelentősebb alakjának különlegesen gazdag gyűjteményére utalt, amely mintegy tízezer üvegnegatívot és 400 ezer postatiszta képeslapot tartalmaz. Létrehozója nem naplót vezetett, hanem fényképezett, így a család élete az 1910-es évektől adatolt fotókkal dokumentált.

A restik által bevezetett kereskedelmi újítások között említette meg az előadó a falon kifüggesztett helyi menetrendet, s az azonnali fogyaszthatósága révén fontossá vált csapolt sört. A Zwack-gyár kitűnő üzleti érzékét tanúsítja a cégnek a MÁV-val kötött kereskedelmi szerződése. Ami az éttermi választékot illeti, a zónatarifarendszerhez „illeszkedő” zónaadagok bevezetése érdemel figyelmet. Mindez azonban jobbára ma már a múlt – zárta szavait Sári Zsolt.

Zeke Gyula író, történész „A kávéháztörténet levéltári forrásai” című előadásában a létesítmények történeti rekonstrukcióját célzó munkálatainak kutatásmódszertani

kérdéseiről, a forrásfeltárás eddigi tapasztalatairól tájékoztatta a konferencia résztvevőit. Lényegi problémaként értékelte, hogy miután sem az elsődleges szervtörténeti források, sem a kávémérők ipartársulatának iratai nem maradtak fenn, így kutatásait pertinenciális alpra kellett helyezni. Ennek értelmében a forrásképzők által máshová küldött levelezési anyagra támaszkodva mintegy mozaikkockákként állítja össze a kávéházak történetét.

Ezzel a témával alap kutatások szintjén amúgy csupán ketten foglalkoznak (a másik kutató *Saly Noémi*). A kávéháztörténet egyébiránt téves megnevezés, mivel a kutatások tárgya szélesebb körű: a kávé nyilvánosság történetét öleli fel. Ide tartoznak a kávémérések, sok tekintetben a cukrászdák, ahol némelyikükben dohányozni is lehetett, s kávéházi módon lehetett használni őket. Az 1930-as évek végétől azután, ha nem is egyenrangú intézményekként, de minden esetre mintegy modernizációs vetélytársként színre léptek az eszpresszók is. Ide tartoznak a vendéglátás többi intézményének kávé vonatkozásai is: a vendéglők, lokálok, büfék, munkahelyi, édességbolt-hálózat, a beépített pultok (gépek, technikatörténeti kapcsolódások).

Az előadó Budapestre szűkített kutatási lehetőségei is csaknem kimeríthetetlenek – jöllehet a forrásszűke komoly gondokat okoz. A vendéglátóipari műfaj azonban korántsem korlátozódott a nagyvárosra. A nagyobb községeknek is volt kávéházuk, mindazonáltal az 1930-as évekre a kávéházak fele a fővárosban összpontosult. A századfordulóra kialakult szabályozásról megtudhattuk, hogy a kávéháznak kötött alapterülettel, belmagassággal kellett rendelkeznie, amelyet utcaszíni helyiségként, meghatározott szolgáltatások nyújtásának kötelezettségével határozott meg a jogszabály. A café-restaurant egyfajta átmenetet képezett. A kisebb alapterülettel rendelkező kereskedelmi egységeket kávémérésnek hívták. Az első eszpresszók is besorolódtak a kávémérők ipartársulatába, de ez nem volt képesítéshez kötött. Az ipartársulat iratai kb. 1949-ig követhetők nyomon, s kétség kívül nem mindennapi feladat elsődleges források hiányában eszpresszótörténetet írni. Egyfajta kutatástörténeti praktikumként vehető számba a kávé ipartestület 22 ifm anyagának darabonkénti átnézése, hiszen a kávéházak saját iratai teljesen eltűntek, s ezért roppant értéknek számít az ipartestületnél meglévő pertinens iratok köre. A rokonszakmák, mint például a szállodások egymás közötti kommunikációja is értékes adalékokkal szolgálhat. A különböző típusú források együtteséből állítható össze az a szakmatörténeti kép, ami visszatükrözi az adott korszakot: levéltári iratok köre; könyvészeti és sajtóanyag (apróhírek jelentősége!); filmek; képek, fotók; tárgyi anyag; különféle hagyatékok; OSZK kéziratiratai; oral history; egykori kerületi elöljáróságok iparügyi osztályának iratai; igazoló bizottsági és bírósági iratok csoportja.

Kulich Julianna, a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum muzeológusa szintén sörtörténeti előadása főként a hazai sörfogyasztás jellegzetességeivel ismertette meg a közönséget. Az előadó vázolta a sörkultúra kialakulásának fázisait, korszakonkénti jellemzőit, a sör- és borkultúra eltérő vonásait, előbbi térnyerésének a nyilvánosság színterein való megjelenését, s számos egykorú kereskedelmi nyomtatvánnyal illusztrálta a mondottakat. A sörfogyasztás fővárosi elterjedésében fontos körülményként értékelte a 19. század második harmadában a régi budai szőlőkultúrán is végig sörprő és azt végomlásra juttató filoxérajárvány pusztító hatását.

A múzeum ez év júniusában megnyitott intézményi kiállítása az egész hazai sörgyártás és -fogyasztás történetéről kíván átfogó képet adni, három fő egységbe fogva össze az anyagot. Ezek: történeti áttekintés; gyártás-, illetve gyáripari technológiák; végül a sörfogyasztás társadalmi megnyilvánulási formái. A közreműködők, illetve szaktanácsadók Hegedűs Krisztián, Maczó Balázs, Török Róbert, illetve külső kurátorként Katona Csaba és Kovács Gábor voltak.

A történeti rész leghangsúlyosabban az ipari sörgyártás megindulásától, nagyjából a 19. század közepétől az 1948-as államosításig terjed. A szakirodalom – főként a sörfogyasztással kapcsolatos reklámanyagot illetően – jól feltárt és tárgyilag is igen gazdag. A kiállítás fő célja a polgári magyar sörfogyasztás kultúrájának bemutatása volt, amely a szocializmus évtizedei alatt fokozatosan degradálódott. A legfontosabb időszaknak a XX. század eleje tekinthető. Az előadó az ipari szintű gyártást kereskedelmi elszámolási dokumentumokkal és termékismertetésekkel, üvegcímkékkel, reklámanyagokkal illusztrálta.

Fontos mozzanatnak tekinthető az iparág fejlődésének történetében az 1885-ös országos kiállítás, annak sörcsarnoka. A magas presztízstre utal, hogy Haggemacher Henriket is a bírálóbizottság tagjai között találjuk, akinek cége a millenniumi kiállításon utóbb aranyérmert nyert. A tőkekonzentráció jelentős mértékére utal, hogy a nagy vállalkozások fúziója viszonylag korán megjelenik az iparágban. Jóllehet a legjelentősebb gyártók Kőbányán találhatóak, jelentős termelői potenciállal rendelkezett a vidék ipara is (pl. a soproni Porter sör). A forgalmazás tárgyi kultúráját illetően az előadó az eszközök változatosságát és informatív jellegét emelte ki (öntött, feliratos üvegek). A csapolt sört a századforduló időszakában például nem csupán helyben fogyasztották, de különféle tárolóedényekben haza is vitték (akár pl. tejeskannában is). A látszólag jelentéktelen aprónyomtatványok, mint például az árjegyzékek pedig a tárgyak azonosíthatóságát teszik lehetővé.

A sörfogyasztás körülményeinek bemutatását illetően a kiállítók nehéz fába vágták a fejszéküket. Elsősorban két időszakra kívánták irányítani a figyelmet. A századfordulótól az 1930-as évekig tartóra, valamint a szocializmus korszakára. Hogyan is alakult a lakosság sörfogyasztási kultúrája? Sör- vagy borivó volt-e a magyar? Mivel a sörös anyag felülreprezentált a múzeum gyűjteményeiben, ez azt a képzetet keltheti, hogy a sörfogyasztás csaknem olyan fontos része volt a hazai polgári kultúrának, mint az osztrák vagy a cseh területeken. Kérdés azonban, hogy ez valós lakossági igény volt-e, avagy afféle felülről jövő kezdeményezés. A különféle étlapok, egyéb vendéglátóipari dokumentáció valójában a bor dominanciájáról árulkodik. Hiszen míg az itallapok, több oldalon sorolják a különféle borokat és az egyéb égetett szeszesitalokat, 12 fajta ásványvízről is olvashatunk, addig a sörválaszték ezeknél sokkal szerényebben szerepel a kínálatok között. Valójában a nemzetközi statisztikák Magyarországot az olaszokkal együtt a borfogyasztó régióba sorolták – hangsúlyozta az előadó.

Mindazonáltal a különféle sajtótermékekben a 19. század második felétől kezdve a sörfogyasztás terjedésének – egyesek megítélése szerint a nemzeti karakter sérelmére is terjedő – számos jelével találkozunk. A századfordulótól tömegesebb jelleggel megjelenő reklámhordozók döntően a polgárságot célozták meg, s 1928-ban az első magyar fényreklám is a Dreher Baksört reklámozta a Nagymező utcában.

A beköszöntött szocializmus ezen a területen is fordulatot jelentett, a kereskedelempolitika új irányítói a sörnek „a néphez delegálására”, s részben a rövidital visszaszorítására törekedtek. Tény, hogy 1960-ban például már két és félszer volt nagyobb a sörfogyasztás hazánkban, mint 1938-ban. Nem mellékes járulékos elemként az új sörgyárak adott esetben vízzel és árammal is ellátták a környező települések lakosságát. Fontos megállapításként hangzott el végül, hogy a sör iparcikk volt, amit otthon nem lehetett előállítani, míg a bor mindmáig megmaradt házilagos készítményként is.

A plenáris ülések záróakkordjaként *Hermann István* MLE alelnök, az MNL Veszprém Megyei Levéltárának igazgatója hívta fel a hallgatóság figyelmét egy lehetséges levéltárosi, avagy közgyűjteményi életpályamodell kialakításának szükségességére, illetve lehetőségére. A közgyűjteményi egyesületek több mint egy éve kaptak felhívást egy javaslat kidolgozására, ezzel kapcsolatban egy vitaanyag el is készült 2016 májusára, akkor azonban az a döntés született, hogy ennek megküldése előtt egy felhívást tesznek a miniszter elé, hogy egy életpályamodell bevezetése előtt a bérek mielőbbi rendezését kell végrehajtani. A vándorgyűlés időpontjáig érdemi válasz nem érkezett. *Hermann István* arra kérte a hallgatóságot, hogy a későbbiek folyamán idevágó ötletekkel, javaslatokkal járuljanak hozzá egy ilyen célú tervezet elkészítéséhez, hogy kész anyaggal tudjanak reagálni egy esetleges újabb minisztériumi megkeresésre.